

Írta: Bede Nóra – Illés Anikó

EGYEDÜL NEM MEGY

A nevelőszülőknél élő gyermekek vérszerinti kapcsolattartásáról

A vérszerinti kapcsolattartás fontosságát ma már minden gyermekvédelemben dolgozó szakember elismeri. Elfogadott tény, hogy minden gyermek számára fontos, hogy múltját megismerje, hiszen ez a gyermek identitásának, érzelmi biztonságának, egészében véve egészséges fejlődése szempontjából elengedhetetlen. Az eddig jórészt csak elméleti munkákban leírt paradigma is bekerült a szakmai köztudatba, miszerint a trauma két fajtáját, a hiányt és a veszteséget el kell különíteni. Mind többen ismerik fel a gyakorlatban, hogy míg a hiány egy betöltetlen űrt hagy maga után a gyermek életében, amit a legjobb esetben is – pszichoterápiás úton – csak explorálni lehet, addig a veszteség, megfelelő módszerek alkalmazásával feldolgozható. Ha a gyermek az életéből hiányzó, vér szerinti családjára vonatkozó információknak nincs birtokában, fantáziája segítségével idealizált képet alakít ki róla. Ez történhet pozitív vagy negatív irányban, és tudjuk azt is, hogy természeténél fogva szélsőséges: a vérszerinti szülő csúf boszorkává vagy éppen királykisasszonnyá alakulhat a gyermek fantáziájában. Egy azonban tény, ezek a fantáziák, mivel minden realitásalapot nélkülöznek, erősen szorongáskeltők.

A hiánnyal ellentétben, a veszteség feldolgozható, az élettörténet részévé tehető. Noha a veszteség mindig negatív színezettel bír, mégis beépíthető az identitás fejlődési folyamatába. A veszteség ugyanis konkrét, vagyis megnevezhető, ezért ez egy elmesélhető és az élettörténeti logikába illeszthető valódi esemény a gyermek szempontjából.

A gyakorlatban mindez azt jelenti, hogy a gyermek alapvető érdeke, hogy minden ellentmondásossága ellenére megismerkedjen a realitással, azaz ismerhesse, megismerhesse vérszerinti szüleit.

A következőkben ennek a kapcsolattartásnak az ambivalenciáit, a mindennapokban felmerülő kérdéseket és konfliktusokat, a szakmai nehézségeket kívánjuk ismertetni a pszichológus szemszögéből.

A Fővárosi TEGYESZ-nél alkalmazott nevelőszülők többsége már részt vett az 1997-es törvény által előírt nevelőszülői képzésen. A képzés a vérszerinti kapcsolattartás szerepére nagy hangsúlyt helyez. A néhány évvel ezelőtti tapasztalatainkhoz képest új és kedvező hír, hogy ma a nevelőszülők jelentős hányada támogatja a szülő és gyermeke találkozásait. A támogatás azonban megrekedhet a racionális tudás szintjén, vagyis az aktuálisan „helyzetbe nem hozott” érintettek szóban teljes egyértelműséggel állnak ki a vér szerinti rokonok kapcsolattartása mellett. A gyakorlatban azonban messzemenően nem ilyen egyértelmű a kapcsolattartás elfogadottsága, s még a működő kapcsolatok esetében is nagyon sok nehézséggel kell megküzdeniük gyermekeknek, szülőknek és nevelőszülőknek egyaránt.

Néhány sajátos, de minden helyzetre jellemző pszichológiai körülményt általános háttérként, de mindig egyedi módon számításba kell vennünk, ha ilyen problémákkal találkozunk. Minden nevelőszülő saját felkészültsége mellett élettörténetét, aktuális pszichés állapotát is magával „hozza” ezekbe a szituációkba. Ez elkerülhetetlen tény, mint ahogy az is magától értetődő, hogy egy veszélyhelyzetre, traumára soha nem lehet teljes mértékben felkészülni, védetté válni. Elég arra gondolnunk, hogy saját életünkben számtalan veszteséggel számolunk, mégis bekövetkeztük után gyászreakciót élünk meg. A nevelőszülői felkészítés során számos pszichés védőfaktor elsajátítására nyílik lehetőség, azonban mindenre-az élettörténetek különbözősége miatt -, nem lehet felkészülni. Így állhat

elő az a helyzet, hogy a vérszerinti kapcsolattartásért lándzsát törő nevelőszülőink is néha traumaként, de legjobb esetben is megrázkódtatásként élhetik meg a felbukkanó szülők jelentkezését. Véleményünk szerint ez nem tekinthető a felkészítés szakmai hibájának, a felmerülő stressz-helyzetet, krízist természetes, egészséges emberi reakciónak kell értékelni.²

A kapcsolattartás során felmerülő problémák érzékeltetésére egy rövid esetleírással szolgálunk, amely jól megmutatja, hogy egy kialakuló kapcsolat a nevelőszülői család egész dinamikáját változtatja meg:

Kati egy házaspárhoz került, egy két fiúból álló testvérpárral együtt. Édesanyja hetente egyszer látogatta, pontosan megjelent az előre megbeszélt időpontokban, s a kislányt vissza is vitte, amikor kellett. A találkozásokról Kati apró ajándékokkal tért vissza: csoki, rágógumi. A két, nála pár évvel idősebb fiút nem látogatták. Ebből adódóan ők irigykedve figyelték az ismétlődő találkozásokat. Az édesanyjától kapott édességek gyakran váltottak ki veszekedést, verekedést. A gyermekek irigykedése, féltékenysége, mert Katinak van anyukája, elindított egy olyan dinamikát, hogy mindenért Katit hibáztatták, bűnbaknak kiáltották ki. Ezzel a kislány nehezen tudott megküzdeni, s lévén ő a legkisebb is, gyakran alulmaradt. A helyzetet kiegyensúlyozhatta volna, ha a nevelőszülő segíti a gyermekek egyenlőségének kialakítását. Azonban a vérszerinti anya jelenléte, az ő státuszát, fontosságát, szerepét is veszélyeztette, ezért maga is elutasítással reagált. „Beszállt” a bűnbakképző mechanizmusba. A gyermekek a legkisebb gyermek bántalmazása miatt kerültek ki a családból.

A következőkben a kapcsolattartás néhány tipikus eseménye mentén megjelenő buktatóra hívjuk fel a figyelmet. Ezek a gyakran rejtve maradók, de az események mélyén jelen lévő konfliktusforrások nem a résztvevők személyes hibái, hanem a szituáció sajátos jellegének nem kellő tudatosításából adódnak.

Az egyik leggyakoribb probléma az, ha a kapcsolattartás szembesítés jelleget ölt. Ez ugyan nem szándéka egyik jelen lévő félnek sem, azonban nehezen kiküszöbölhető. Az alaphelyzet igen gyakran az, hogy a vér szerinti szülő és a nevelőszülő között nemegyszer kulturális és szociális értelemben távolság van, tehát a találkozási szituációba egyenlőtlen feltételekkel indulnak a felek. A társadalmi megítélés szempontjából egy gyermek elhagyása, illetve nem megfelelő gondozása nem kívánatos cselekedet, s elítélendő. Ezzel szemben, egy idegen gyermek segítése, felvállalása pozitív megítélést vált ki. Akármennyire kerüljük is a sztereotípiát, és igyekszünk mindkét felet egyenlőnek elfogadni, a megkülönböztetés jelen van, s a szituáció egyenlőtlenséget tartalmaz. Ezt a gyermek érzékeli, világosan és racionálisan szembesül a vér szerinti és nevelőszülője közti különbséggel. Azonban nemcsak a morális különbségtevással kell szembesülnie, hanem az esetek többségében a két család közötti egzisztenciális, kulturális, társadalmi távolsággal is. Gondolhatunk itt olyan köznapi esetekre, amikor pl. a nevelőszülő igyekszik a gyermeket leszoktatni a trágár kifejezésekről (mert az ő környezetében e szavak nélkül való beszéd a kívánatos) a vér szerinti szülő pedig a kapcsolattartás során használja a „csúnya” szavakat (mert az ő környezete nem irtózik ezektől). A kapcsolattartás után a nevelőszülő újra és újra kezdheti nevelő munkáját, amit méltánytalannak tart, hiszen úgy érezheti, hogy ő küzd meg a gyermekek körüli mindennapi teendővel.

² Legalább olyan nagy a jelentősége – ezért is – a jó színvonalú nevelőszülői tanácsadásnak, szupervízióknak, továbbképzésnek (A szerk.)

Az itt leírt konfliktus egyik bevált prevenció technikája a lojalitás, a konfliktus feltárása a nevelőszülő számára. A kapcsolattartás kialakítása előtt célszerű a nevelőszülő számára modellezni a gyermek helyzetét, ami leginkább akkor hatásos, ha a nevelőszülő saját életéből hozunk példát. Ez a pszichoterápiás technika hasznosan oldja a helyzet keltette feszültségeket, azonban az alapproblémát nem oldja meg. Tapasztalataink szerint nemcsak a nevelőszülők és a gyermekek alapos felkészítésére van szükség a kapcsolattartás „embert próbáló” helyzetei során. Szükség lenne arra is, hogy a gyermekjóléti szolgálat munkatársai megjelenjenek a kapcsolattartáson, szorosan együttműködjenek a nevelőszülői tanácsadóval. Ennek következményeként nemcsak a vérszerinti szülők indulnának jobb eséllyel gyermekük (újra)- megtalálása felé, hanem a kapcsolattartás is kiegyensúlyozottabb lehetne valamennyi résztvevő fél szempontjából. Gyakori hiba az is, hogy a gyermekjóléti szolgálatok nem szolgálnak információval a vérszerinti családról a nevelőszülőnek, a nevelőszülők bizalmatlansága, rossz esetben előítéletessége is növekszik.

Kriszti tizenhét évesen határozta el, hogy megkeresi édesapját. Két éves kora óta nevelőszülőknél él. Két testvére van, ők gyermekotthonban nevelkednek, és néhány éve rendszeresen találkoznak édesapjukkal. Kriszti rajtuk keresztül találkozót szervezett apjával – a nevelőszülő és a nevelőszülői tanácsadó tudta nélkül. Amikor kiderültek az események a nevelőszülő összeomlott: úgy érezte, nem bízhat a kislányban, rettegett a következményektől. Beszélgetésünk alkalmával azonban kiderült, hogy a kislány azért nem mondta el neki tervét, mert félt, hogy fájdalmat okoz. A beszélgetés végére Kriszti megtudta, hogy nevelőanyja nem ellenzi a kapcsolatot édesapjával, csak szeretne többet tudni róla, sőt évek óta tartja a kapcsolatot a gyermekjóléti szolgálat vezetőjével a kapcsolat elősegítése érdekében. A krízis ebben az esetben tehát nem a nevelőszülő felkészületlensége miatt következett be, hanem a gyermekjóléti szolgálat hiányos információ átadása miatt, hiszen mindvégig azt kommunikálták, hogy nem felkészült az apa a gyermekkel kialakítandó kapcsolattartásra.

A vér szerinti szülők elégtelen meg-támogatására még egy szomorú példát idéznénk, amelyben a kapcsolat kialakítása után hagyták magára a szakemberek az édesanyát.

Karcsi tizenhat éves, tanulásban akadályozott, hét éve él nevelőszülői családban. Édesanyja pszichiátriai beteg. A nevelőszülők erősen támogatták a vérszerinti kapcsolat kialakítását, úgy tűnt ez jó hatással van Karcsira, csökkentek a kamaszkori magatartásproblémái. A gyermekjóléti szolgálat munkatársai is megtettek mindent az anya „karbantartására”, a kapcsolat kezdetén, így Karcsi havonta egy hétvégét otthon lehetett. A szakemberek megnyugodva az események zökkenőmentességén, később nem látogatták rendszeresen az édesanyát. Az anya a kapcsolat kibontakozása során erős szorongásokat élt át, hogy nem képes eleget nyújtani fiának. A nevelőszülő támogatta őt lehetőségei szerint: csomagot küldött és értesítette a gyermekjóléti szolgálatot. Ennek ellenére nem történt változás. Tragikus fordulatot vett az ügy, amikor az anya öngyilkos lett. Karcsi a történetekre súlyos magatartászavarokkal, antiszociális reakciókkal válaszolt, előzetes letartóztatásba került.

Egyedül nem megy. A megoldás érdekében egyszerre kell mozdulniuk a szülőknek és a gyermekjóléti szolgálatoknak. Ahhoz, hogy a gyermekek számára tartalmas, biztonságot jelentő és fejlődésüket elősegítő vérszerinti kapcsolattartást tudjuk kialakítani, professzionális team-munkára van szükség. A gyermekjóléti szolgálatoknak – a vérszerinti kapcsolattartások elősegítését illetően – kettős feladatuk van. Egyrészt, ami a fenti

esettanulmányokból is kiderül, fontos teendőjük a vér szerinti szülők támogatása. Másrészt, s ez talán még az előbbinél is hangsúlyosabb, a koordinációs feladatok ellátása.

Tapasztalataink szerint nem elég, ha munkatársaink lelkiismeretesen dolgoznak, ha ezt egymástól függetlenül, koordinálatlanul teszik. Folyamatos együttgondolkodásra, információátadásra van szükség, mert ez teszi hatékonyá és eredményessé munkánkat. Nem elég az, ha a gyermekjóléti szolgálatok esetlegesen helyszínt és felügyeletet biztosítanak: az esetmegbeszélő csoportok, az esetkonferenciák és a szupervízió biztosítása sokkal fontosabb.

Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy a mai erőforrások mellett kérdés, hogy munkatársaink tudják-e vállalni a szakszolgálatban lévő gyermekek családgondozását, amellet, hogy az alapellátás preventívfeladatait ellátják. Annyi bizonyos: a gyermekvédelemben ma még üresen áll ez a poszt.